

Tandheelkunde en psychiatrie*)

door Prof. Dr. H. C. Rümke

Toen het bestuur van de Vereniging van Nederl. Tandartsen mij uitnodigde om te spreken over tandheelkunde en psychiatrie, heb ik dat dadelijk met groot genoegen aangenomen. Ik meen n.l., dat wij met dit onderwerp een nog onontgonnen terrein betreden en dat — en hierbij spreekt natuurlijk een chauvinisme voor het eigen vak — de psychiatrie zonder twijfel iets te zeggen heeft aan de tandarts.

Ik wil beginnen met de aandacht te vestigen op een zekere verwantschap, die er tussen de tandheelkunde en de psychiatrie bestaat. Immers, het zijn beide vakken, die in de medische wereld nog niet de erkenning gevonden hebben die hun toekomst. Het merkwaardige van Uw vak is, dat men het broodnodig heeft, doch zolang dit niet het geval is, heeft men de neiging, er een heel klein beetje op neer te zien. Met de psychiatrie is het nog veel erger gesteld. Eén van de grootste Franse psychiaters heeft nog onlangs geschreven: „De psychiatrie is het enige vak in de medicijnen, waarvan men met trots zegt dat men er niets van afweet”. Dat is met geen ander vak het geval. In zeker opzicht is dit een voorrecht. Ik acht het inderdaad een voorrecht, een vak te mogen vertegenwoordigen, dat er nog altijd niet helemaal is en daarin voel ik mij aan U verwant. Ook Uw vak heeft nog steeds niet de volledige plaats binnen het stelsel van de geneeskunde, die het toekomst.

Wanneer ik nu deze relatie tussen tandheelkunde en psychiatrie nader ga bespreken, dan moet ik beginnen met U eerlijk te bekenen, dat ik — toen uit het rapport de Ranitz bekend werd, dat aan de tandheelkundige studenten de psycho-pathologie en de

*) Naar een stenographisch verslag van de voordracht gehouden op de Algemene Vergadering van de Vereniging van Nederlandse Tandartsen op 9 April 1949.

psychiatrie zou worden gedoceerd — in een eerste opwelling eigenlijk dacht: „Is dat nu niet een beetje overdreven?” Toen ik diezelfde dag daar echter verder over doordacht, werd ik mij bewust, dat dit geenszins overdreven was, want ik wist toch uit ervaring als psychiater, maar vooral als psycho-therapeut, dat het tandstelsel in psychisch opzicht één van de meest beladen gebieden van het gehele lichaam is, een omstandigheid, waarvan ik mij tevoren niet voldoende rekenschap had gegeven. Toen ik tenslotte over mijn onderwijs-programma begon na te denken, viel het mij in, dat de stof, die ik met de tandheelkundige studenten moest behandelen niet dezelfde mocht zijn als die, welke aan de a.s. medici wordt gedoceerd, doch dat het noodzakelijk zou zijn op te sporen, wat nu speciaal voor Uw gebied van belang is.

Deze gedachte stelde mij voor grote moeilijkheden, en de leemten, die ik nu voelde, hadden uiteraard voornamelijk betrekking op de kennis en de analyse van Uw vak en op de betekenis van het orgaanstelsel, dat U te behandelen krijgt. Toen ik hier verder over doordacht, kwam ik op bepaalde, afzonderlijke gebieden, die voor Uw vak van bijzondere betekenis zijn. Deze gebieden, die ik heden met U hoop te bespreken, vormen samen a.h.w. de hoofdstukken uit een nog niet geschreven boek, waarvan de titel zou kunnen luiden: „Tandheelkunde en psychiatrie”. Deze wijze van voorstelling schenkt mij de beste gelegenheid om min of meer systematisch uiteen te zetten, hoe ik mij de relaties tussen beide vakken dacht.

Dat denkbeeldige boek begint met een hoofdstuk: „De betekenis van het orgaanstelsel voor de mens”. Men zou, met een enigszins groot woord kunnen zeggen: „de anthropologische plaats van het tandstelsel”. Hoe beleeft de mens zijn tandstelsel? Wat betekent het voor hem? Ik wil U nu in het kort uiteenzetten wat naar mijn mening in dat hoofdstuk zou moeten komen. Uiteraard draagt deze uiteenzetting nog maar een schetsmatig karakter, want ik moet mij er toe beperken, hier en daar grepen te doen uit wat ik zelf over dit onderwerp gelezen en gedacht heb.

Wanneer U mij nu vraagt, uit welke bronnen ik de gegevens voor dit eerste hoofdstuk geput heb, dan zou mijn antwoord moeten luiden: uit de taal, uit de leer van de primitieve volken, uit de folklore, zeer zeker ook uit de droom en ook zeer veel uit psychotherapeutische gesprekken.

Aan mijn uiteenzetting zou ik echter eerst nog een opmerking willen laten voorafgaan, en wel deze, dat volgens mijn mening het onderzoek naar de relatie tussen het orgaanstelsel en de wijze waarop de mens dat stelsel beleeft, behoorde te geschieden op ieder territoir, waar een specialist aan het woord is. Ik geloof, dat het

een grote leemte in onze medische opleiding is, dat dit niet genoeg geschiedt en ik ben overtuigd, dat, wanneer wij dit wel deden, hier een machtig correctief zou kunnen worden gevonden tegen het ontaarden van de arts tot een orgaanspecialist en, gaat men nog wat verder, tot een ietwat beter soort rijwielhersteller. Dit geldt niet alleen voor de tandheelkunde, maar eigenlijk voor ieder specialisme. Wanneer men meer aandacht zou willen schenken aan de betekenis van wat men zou kunnen noemen de medische psychologie, dan zou het niet meer gebeuren, dat bijvoorbeeld een chirurg een mamma amputeert en daar zeer luchthartig over spreekt tegen de patiënte, die de operatie heeft ondergaan door b.v. te zeggen: „Dat moet U zich niet aantrekken, want dat heeft op Uw leeftijd geen betekenis meer”. Iemand die zo lichtvaardig spreekt, veroorzaakt een zeer ernstig trauma en maakt, dat de reacties op dergelijke operaties veel slechter zijn dan nodig is. Precies hetzelfde geldt op het gebied van Uw vak. Degenen, die bijvoorbeeld met een zeker gemak zeggen: „Wij zullen Uw mond eens leeg halen”, weten niet wat zij aanrichten. Dat zijn geen artsen meer, doch alleen nog maar orgaanspecialisten.

Wanneer wij ons nu beperken tot het gebied waar het om gaat, dan zal het U, zodra U zich daar rekenschap van geeft, ook duidelijk worden, hoe beladen dit gebied is. Beschouwen wij eerst de taal. Hoeveel zegswijzen zijn er niet, waarin de tanden een rol spelen! Men denke bijvoorbeeld aan uitdrukkingen als: „Iemand laat zijn tanden zien”, „iemand heeft haar op zijn tanden”, „lachen als een boer die kiespijn heeft”, en zo is er een hele reeks van termen op dit gebied te noemen.

Daarnaast kunnen wij dan bedenken, dat het woord „tand” dat, gelijk taalkundigen mij verzekerd hebben, het eerst is toegepast op gebitselementen, tevens wordt gebruikt, om iets dat uitsteekt aan te duiden, b.v. in het woord „tandrad”, maar eveneens, in sterker betekenis, in het begrip „drietand van Neptunus”. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat het begrip „tand” soms ook weer te vinden is in de naam van grote gebergten of uitstekende rotspunten (ik denk hier b.v. aan de Dent du Midi), dan wordt het ons duidelijk hoezeer de tand leeft in het volksbewustzijn en hoezeer dit op allerlei manieren tot uitdrukking komt.

Begeven wij ons nu naar de primitieve volken en gaan wij na, wat daarover bekend is, dan moet ik U allereerst zeggen, dat ik op dit terrein geen oorspronkelijke onderzoeken gedaan heb, maar dat ik mij vooral heb geörienteerd aan het grote boek van F r a z e r „The golden bow”, waarin een overzicht wordt gegeven van het leven van primitieve volken in al zijn differentiaties. Wan-

neer men zich hierin verdiept, dan ontdekt men al gauw, dat de tand bij deze volken een buitengemeen grote betekenis heeft. Het zou mij te ver voeren, U daarvan een uitgebreid overzicht te geven; wel echter wil ik U enkele punten noemen, die mij toch wel bijzonder hebben getroffen. In de eerste plaats dan, dat de tand heel dikwijls gebruikt wordt als amulet, als een bron van kracht, die de drager ervan beschermt. Duidelijker echter komt naar mijn mening de betekenis van de tand tot uiting in de verschillende puberteits- of initiatie-riten, die bij zeer vele volksstammen, vooral in Australië, inhouden, dat de jongeling, die man gaat worden, een tand wordt uitgeslagen. Hierover bestaan zeer veel theoriën, die voor een deel toch ook weer dezelfde betekenis hebben. Zij komen alle hierop neer, dat het hier een zeer machtig moment betreft en dat het lot van de uitgeslagen tand voor de vroegere drager van eminent belang is. Vast staat, dat deze tand zorgvuldig bewaard moet worden. Daartoe wordt hij soms begraven, soms in een boomstam verborgen en men neemt daarbij eigenlijk aan, dat de ziel van de later overledene, tussen twee incarnaties in, bij deze tand terugkeert en zo zien wij, hoe bij de tand het leven dus als het ware bewaard blijft, tot de mens opnieuw geïncarneerd wordt. Wij mogen bij deze primitieve volken de tand dus zien als een symbool voor „drager van leven”.

Nu is het zeer merkwaardig, dat bij andere volken, soms dicht daarbij in de buurt wonende, hetzelfde geschiedt, nu niet ten opzichte van de tand, maar ten opzichte van de voorhuid, n.l. doordat de circumcisie wordt verricht en dat de voorhuid op dezelfde wijze wordt bewaard. Hier zien wij nu een relatie optreden, die in deze dingen telkens weer naar voren komt, n.l. een verband tussen het geslachtelijke en de tanden.

Nu moet men dit verband vooral niet uitsluitend zien in Freudiaanse zin, n.l. dat het ene begrip voor het andere kan staan en dat dus de tand bij al deze dingen eigenlijk de betekenis van een penis zou hebben. Dit zou ons inzicht in het wezen der zaak verarmen. Veeleer is het zo, dat zowel de penis als de tand worden beschouwd als de dragers van kracht en, merkwaardig genoeg, ook van vruchtbaarheid. Dat de tand in relatie wordt gezien met de vruchtbaarheid blijkt ook weer uit allerlei gegevens, die ons omtrent de primitieve volken bekend zijn en waarbij wij o.a. vermeld vinden, dat een tand, geworpen in een vijver, de groeikracht daarin bevordert, zodat er b.v. leliën in zullen opbloeien. Een ander voorbeeld is, dat iemand met een gebit, dat vele hiaten vertoont, geen maisveld mag bezaaien, omdat dan in dat maisveld als het ware dezelfde hiaten zouden ontstaan. Ook hier ziet U dus

weer een zeer duidelijke gebondenheid aan de vruchtbaarheid.

Wanneer wij nu het gebied van de folklore betreden, dan treft het ons als zeer merkwaardig, dat wij dergelijke primitieve overtuigingen ook in ons land aantreffen. In een boek, dat Dr. B a k k e r uit Broek in Waterland over volksgeneeskunde benoorden het IJ heeft geschreven, heb ik gevonden, dat in verschillende streken van ons land het geloof heerst, dat, wanneer een kindje betrekkelijk gauw tanden krijgt, dit invloed heeft op de vruchtbaarheid van de moeder, in die zin, dat de moeder spoedig weer een kind zal krijgen. Deze gedachte wordt op allerlei manieren verder uitgewerkt en U vindt daarbij diverse varianten op het thema van de vruchtbaarheid.

Het heeft mij nu speciaal getroffen — en hier komt een merkwaardige relatie tussen het individuele zieleven, de primitieve volken en de folklore tot uiting — dat dikwijls deze zelfde gegevens opduiken in de mens van heden. Onder bijzondere omstandigheden en speciaal meestal bij geesteszieken komen al deze eigenaardige psychische verbondenheden spontaan naar boven. Het is J u n g geweest, die daar een hypothese voor heeft opgebouwd, die hij genoemd heeft: de hypothese van het collectieve onbewuste.

Onlangs hadden wij een patiënte in de kliniek, die in verband met iets anders een z.g. pentothal-roes moest doormaken (dit is het middel, dat tegenwoordig gegeven wordt om de mens in een eigenaardige bewustzijnstoestand te brengen, waarin dingen naar boven komen, die hij verdrongen had en die hij dan weer tot uiting brengt). Deze vrouw deelde mede, dat zij haar tanden, die uitgevallen waren, had begraven, met de bedoeling, dat daaruit nieuw leven zou voortkomen. Het bleek, dat zij daarmede hoopte te bevorderen, dat haar zuster, die een kind verloren had, wederom een kind zou krijgen. Men kan nu natuurlijk zeggen, dat die vrouw folkloristisch geörienteerd was en dat is natuurlijk ook mogelijk, maar ik acht het niet waarschijnlijk. Ik houd het ervoor, dat hier iets naar boven kwam, wat in haar als menselijke mogelijkheid van denken aanwezig was. Het kan natuurlijk ook zijn, dat zij inderdaad ooit eens iets dergelijks gehoord heeft, maar uit het feit, dat dit in een dergelijk verband met een zodanige kracht en betekenis oprijst, valt af te leiden, dat zij een affiniteit met deze dingen had.

Hieruit ziet U wel, dat het dus niet zo is, dat men zeggen kan: „Nu ja, dat waren gedachten van primitieve volken, daar zijn wij overheen”. Neen, ik geloof, dat J u n g gelijk heeft gehad en dat dit soort gedachten in ons allen nog levend zijn, dat zij a.h.w. op de achtergrond van ons bewustzijn paraat liggen en dat zij daaraan aldus meer kleur en diepte verlenen. Het wil mij voorkomen dat dit een belangrijke eigenschap is.

Als wij dit nu voor ogen houden, begrijpen wij alles veel beter. In dit verband moet ik nu nog een eigenschap noemen, die wij tegenkomen in de dromen van de mens van heden en die wij evenzeer waarnemen bij de gedragingen van primitieve volken: het uitvallen van tanden wordt gezien als een teken, dat men zich aan iets schuldig heeft gemaakt, of, om in termen van primitieve volken te vervallen, dat het taboe is overschreden. Zo is het buitengewoon opmerkelijk, dat een jonge man op een gegeven ogenblik droomt, dat hij een tand verliest en dat hij — zonder daaromtrent tevoren door een psychiater beïnvloed te zijn — bij de herinnering aan die droom bloost en zegt, dat hij hem voor zijn gevoel uitlegt als een straf voor zijn masturbatie. In die spontane uitlegging komt ook weer de gedachte van schuld, van het overschrijden van een taboe naar voren.

Natuurlijk moeten wij bij de beschouwing van al deze dingen kritisch zijn en niet te snel conclusies willen trekken, maar er zijn toch aanwijzingen, dat zeer veel hiervan nog in de tegenwoordige mens leeft en dat bedenkende, zal men ongetwijfeld voorzichtiger zijn in het beoordelen van de inwerkingen, die veranderingen aan het tandstelsel met zich mede moeten brengen.

Ook heb ik nog gezocht naar de betekenis van de tanden in de belletristische literatuur. Ik heb daar merkwaardig weinig over in mijn herinnering, maar ik kan toch tenminste drie werken noemen, waar de betekenis van de tand wel zeer duidelijk naar voren komt. Hierbij denk ik allereerst aan het opmerkelijke stuk, dat G o e t h e in Wilhelm Meister's Lehrjahre geschreven heeft en dat „Der Mann von fünfzig Jahre" heet. G o e t h e's werk is voor een groot deel autobiografisch en men kan wel zeggen, dat wat hij daar schrijft, toch ook een beschrijving van zijn eigen leven is. Uit de titel begrijpt U al wel, waar de moeilijkheden schuilen. Deze man van vijftig jaar was erotisch zeer gegrepen door een jong meisje, dat in hetzelfde huis woonde als hij. Voortdurend voerde hij een innerlijke strijd over de vraag, of hij aan zijn gevoelens toe mocht geven of niet. Hij verkeerde daarover zeer in het onzekere, totdat een klein voorval de beslissing bracht. De plotselinge ontdekking namelijk dat een tand los ging staan, bracht deze man van vijftig jaar ineens zijn leeftijd, zijn ouder-worden voor de geest en dit stemde hem tot bezinning en berusting. G o e t h e weet in zijn text heel sterk tot uitdrukking te brengen hoe door dit kleine incident iets veel algemeners en diepers bij deze man werd losgewoeld en hoe die losgeraakte tand hem bewust deed worden van een haast catastrophale verandering in zijn hele organisme, iets van de langzame maar zekere ondergang daarvan.

Een tweede voorbeeld uit de literatuur, dat mij zeer heeft

getroffen, is van geheel andere aard. Dit vond ik in „Les Misérables” van Victor Hugo. Bij hem is de pathetiek wel eens van dien aard, dat men geneigd is te zeggen: Nu ja, dat is iets te zeer — om met Z w e i g te spreken — „gesteigertes Leben”. In dit fragment is hij echter merkwaardig sober, wat mij doet veronderstellen, dat hij het zeer tragische van dit moment diep heeft gevoeld. Het betreft hier n.l. een buitengewoon mooie jonge vrouw, die een buitenechtelijk kind heeft en die steeds meer verarmt. Zij moet haar kind ergens onderbrengen, waarvoor buitensporig veel geld wordt gevraagd. Eens krijgt zij bericht, dat haar kind ziek is en medische hulp behoeft. Dit blijkt later een leugen te zijn, waarvan het doel is, meer geld los te krijgen, want zij moet daarvoor dan 40 franken geven, hetgeen in die tijd een belangrijke som was. Het is haar dan ook onmogelijk dat geld op te brengen, maar zij komt die dag op straat en op de markt en passeert daar een wagentje, waarop een man staat, die gebitten verkoopt en die overal tracht tanden te verzamelen. Die man roept haar bij zich en zegt: „Wat heb jij een prachtig gebit, ik geef je 40 franken voor je twee bovenste tanden”. Het meisje lacht om een dergelijke dwaasheid, maar ofschoon zij de gedachte daaraan verre van zich tracht te werpen, werkt deze toch heimelijk in haar door. Dientengevolge geraakt zij in een geweldig gewetensconflict en het eind is, dat zij het offer brengt en dat zij haar beide tanden er met een hamer laat uitslaan. Wat dat voor deze vrouw betekent, geeft de schrijver in weinig woorden heel goed weer.

En in de derde plaats vindt men in het veel besproken boek van Anna Blama n: „Eenzaam avontuur” op een werkelijk bijna demonische wijze beschreven de hoon van een vrouw ten opzichte van een man met een kunstgebit. Nu kan men gemakkelijk zeggen, dat dit ziekelijk is, maar het is in ieder geval aangrijpend en wanneer men nu ook in de praktijk bemerkt, hoe zo een kunstgebit het centrum kan worden van een bijzondere echtelijke aversie, dan wordt men zich bewust van wat zich allemaal op dit gebied afspeelt en ik zou derhalve willen raden, zich in dit punt zoveel mogelijk te verdiepen.

Wenden wij ons nu tot de dromen, dan kan ik aanstonds zeggen, hoezeer het mij opgevallen is dat de dromen, waarin tanden een rol spelen, bijna altijd een voorname betekenis hebben. Bij de honderden en honderden dromen, waarvan ik in mijn leven het verhaal heb aangehoord, ben ik nooit een tanddroom tegengekomen zonder het gevoel te krijgen, dat daar belangrijke dingen achter staken, ook lang voordat ik een speciale belangstelling voor dit gebied had. Tanddromen zijn dus nooit onverschillige dromen.

Daarbij komen verschillende eigenschappen naar voren. In de eerste plaats is er een samenhang tussen het tandstelsel, de kracht en de macht van de mens, de potentiëring van de macht en zonder enige twijfel is er ook een zeer duidelijke relatie met de geslachtenlijkheden.

Zo blijkt, dat, wanneer gedroomd wordt over een extractie van tanden, deze extractie eigenlijk de betekenis van een castratie krijgt. Dat heb ik te dikwijls waargenomen, dan dat ik daar nog sceptisch tegenover zou staan. Trouwens, op deze relatie wees ik U al eerder bij de bespreking van de zeden en gewoonten van primitieve volken en ook de taal toont ons dat aan. Er zijn verschillende talen, waarin de begrippen „tand” en „penis” met hetzelfde woord worden aangeduid. Deze symbolisering ten opzichte van elkaar komt derhalve onmiskenbaar voor. De gedachte aan de tand als drager van macht en agressiviteit komt naar voren in de zegswijze: „Iemand laat zijn tanden zien”, maar deze betekenis ben ik ook op het terrein van de dromen herhaaldelijk tegengekomen. Eén van mijn medewerkers gaf mij een heel merkwaardig droomverhaal te lezen van een patiënte, die hij behandelde voor een psychogene trigeminus-neuralgie. Er waren fysieke complexen bij, maar zonder twijfel speelde de psychische factor een grote rol en het hoogtepunt binnen de psychische behandeling was gelegen in de betekenis van een tanddroom, waarbij deze vrouw droomde, dat zij drie tanden verloor. Zelf deelde zij de behandelende medicus mede, hieruit te begrijpen, dat het essentiële punt was dat zij afstand moest doen van de agressieve machtswil, die zij in hoge mate bezat, waardoor haar vrouw-zijn zeer op de achtergrond was gekomen. Door deze tanddroom werd zij zich daarvan bewust en daardoor is tenslotte de behandeling tot een goed einde gekomen. Ook in dit voorbeeld is dus bovengenoemde relatie duidelijk aan het licht getreden.

Ik kom nu tot een volgend hoofdstuk uit het ongeschreven boek, waarvan ik U in de aanvang sprak en waarin ik iets zou willen zeggen over de waarde van cosmetische operaties en over de vraag hoever men daarmee mag gaan en dan in het bijzonder, hoever men mag gaan met het aanbrengen van veranderingen in het gebit terwille van cosmetische doeleinden. Dit is een zeer moeilijk probleem, waarvan sommigen zich veel te gemakkelijk afmaken door te zeggen, dat alle cosmetische operaties uit den boze zijn, dat daarmee slechts de menselijke ijdelheid wordt gevoed en dergelijke dingen meer. Aanhangers van deze opvatting zullen wellicht zover gaan, dat zij het prothetisch herstel van verloren gegane tanden verwerpen, zeggende, dat men zonder die tanden ook best kan

leven. Anderen zullen deze opvatting natuurlijk verontwaardigd van de hand wijzen en zo krijgen wij te maken met allerlei merkwuurde grenzen. Hetzelfde geldt voor de cosmetische gelaatschirurgie, men zal b.v. epilieren toelaatbaar achten, daarentegen een „face-lifting” niet aanvaarden. Men aarzelt op dit gebied nog, hier zijn nog geen bepaalde lijnen getrokken en het is ook zeer moeilijk, deze te trekken, omdat het cosmetisch probleem verschillende aspecten heeft. Het is waar, dat bepaalde ongelijkheden in het gebit, zoals vooruitspringende tanden een kwelling voor de mens kunnen zijn, al geldt dit voor de één sterker dan voor de ander. Ook kinderen kunnen onder zo iets dermate gebukt gaan, dat dit een stempel drukt op de gehele jeugd. Nu kan men wel zeggen, dat kinderen, die deze eigenschap bezitten, tóch al het een of andere minderwaardigheidsgevoel hebben, maar dan maakt men zich te gemakkelijk van het probleem af.

Ik voor mij geloof, dat men zonder enige twijfel gerechtigd is, een werkelijke cosmetische stoornis te verhelpen, mits men — en hier komt een ander aspect van het probleem te voorschijn — zich afvraagt, of de verandering, die men gaat aanbrengen, om zo te zeggen past in de anthropologische bedoeling van een bepaald gelaat. Wanneer dit niet zo is, wanneer dus de afwijking a.h.w. bij het gehele wezen behoort, dan geloof ik, dat wij er cosmetisch af moeten blijven.

Ik heb een vrouw gekend, die vooruitstekende tanden had. Deze eigenschap gaf aan het gezicht een zeker cachet en al moet ik zeggen, dat het bepaald lelijk was, toch was het geleidelijk aan bij haar gehele wezen gaan behoren. Later waren deze tanden getrokken en er was een keurig gebit voor in de plaats gekomen. En tóch heeft deze vrouw zich daardoor jarenlang eigenlijk bedrukt gevoeld: zij was er helemaal niet tevreden mede. Zij kende door de prothese haar eigen gezicht niet meer. Hier had dus een cosmetische maatregel gefaald, omdat de verandering niet paste in het bouwplan van het gelaat.

Maar is de afwijking ontstaan door ziekte of door een oorzaak, die buiten het bouwplan omgaat, zoals ook het geval is bij bepaalde vet-afzettingen of bij overtollige beharing, dan geloof ik dat men mag ingrijpen, omdat men in zulke gevallen de betrokkenen in psychisch opzicht een grote dienst bewijst.

Het is dus van groot belang, dat men zich bij cosmetische behandelingen altijd weer afvraagt: In welke richting wil ik de verandering aanbrengen en dan luidt het antwoord, dat deze verandering altijd moet geschieden in de richting, waarin de betrokken mens zich beweegt. Om dit te verwerklijken is een zeer artistieke

blik nodig en schiet men in dit opzicht te kort, dan is het gevaar groot, dat men met zijn cosmetische veranderingen binnen afzienbare tijd een eenheidsgezicht bereikt, wat niemand zal bekoren. Vooral met verjongingen moeten wij uitermate voorzichtig zijn, want niemand ziet er zo oud uit, als wie zich op bepaalde plaatsen heeft laten verjongen. Dit geldt voor mannen in zéker zo sterke mate als voor vrouwen. Tot zover het cosmetische.

Daarnaast zal een hoofdstuk moeten worden geschreven over de betekenis van de pijn. Dit onderwerp heeft niet alleen een grote anthropologische waarde, maar ook is het van veel belang voor de arts, die een patiënt behandelt.

Over de betekenis van de pijn is ons nog weinig bekend en wij staan daarbij in de eerste plaats tegenover wetenschappelijke problemen. Hoe ter wereld komt het b.v., dat op het moment, waarop geboord wordt, alle afmetingen veranderen? Hoe is het mogelijk, dat men zich bij benadering niet kan voorstellen, op welk een klein gebied de tandarts bezig is ons te behandelen? Het geheel krijgt in ons gevoel veel grotere afmetingen en daarmee hangt ook weer samen onze angst.

Een ander punt: hoe is de relatie tussen de pijngevoelens? Daarbij komt men op merkwaardige dingen. *Bergson* heeft hier de aandacht op gevestigd en hij zegt: „Er zijn eigenlijk geen quantitative pijnverschillen, maar wij schatten deze door de uitstraling in ons lichaam en in onze spanningen”. Nu is het opmerkelijk, wanneer b.v. het boren in een tand begint en er tegelijk dikwijls pijn optreedt, wat er voor spanningen in het gehele spierstelsel ontstaan; U heeft zich daar natuurlijk allemaal wel bij Uw patiënten van kunnen overtuigen. Even merkwaardig is, dat, wanneer het de patiënt gelukt, zich te ontspannen, hij alles veel beter verdragen kan. Wanneer de patiënt er toe komen kan, zich niet krampachtig aan de leuning van de stoel vast te grijpen, doch zo losjes mogelijk te zitten, dan maakt dat — dit is mijn persoonlijke ervaring — een enorm verschil. Zo is het dus van groot belang, dat alles erop gericht wordt, om de patiënt tot ontspanning te brengen. Ik meen te weten, dat de behandelkamer meestal zo is ingericht dat de patiënt naar buiten kijkt. Dit is waarschijnlijk met het oog op de lichtval nodig, maar het kan ook onafhankelijk daarvan voor de betrokkene van groot voordeel zijn. Hij kan daardoor naar buiten kijken en hetgeen daar te zien is kan belangrijk tot zijn afleiding bijdragen. Al staat er b.v. maar een boom in een tuin, dan is het zich zoveel mogelijk verdiepen in de beschouwing van die boom voor het slachtoffer toch een zeker middel tot soulaas. Het doel moet zijn, dat de patiënt zich geestelijk geheel losmaakt van

de behandeling. Ik geloof, dat het pijnprobleem uitermate diep grijpt en dat het daarbij niet alleen gaat om de pijn als zodanig, maar ook om de aantasting van het eigen „ik”, hetgeen als een loswoeling wordt ervaren.

Aan de pijn zitten nog andere dingen vast, en daarmee kom ik midden in een volgend hoofdstuk, dat heel dicht bij de volledige psychiatrie staat. De pijn heeft n.l. nog een bijzondere betekenis. Het is zeker niet zo, dat ieder mens de pijn niet wil. U zult ongetwijfeld allen wel eens patiënten hebben gehad, omtrent wie bij U te eniger tijd de argwaan is gerezen, dat die pijn ook gezocht wordt, zodat U moet oppassen, daaraan niet toe te geven. Ik heb een dwang-neurotische patiënte gekend, die elke keer weer naar de tandarts wilde. Dit kan allerlei redenen gehad hebben, maar haar speciale reden was, dat het een straf inhield. Zij had een straf-behoefte, zoals later uit allerlei andere zaken bleek. Nu is er een betrekking tussen straf en pijn. In dit verband zou ik U willen raden het boekje van Prof. B u i t e n d i j k te lezen over „De psychologie van de pijn”. Hij bespreekt daarin de samenhang tussen pijn en straf en dat zeer veel pijn als straf wordt aanvaard. Door bepaalde masochistische naturen wordt de pijn dikwijls gezocht.

Uit dit hoofdstuk, dat ik slechts in het kort kan schetsen, zou ik nog enige punten willen noemen. Zo moet men er wel zeer op letten of degenen, die telkens weer bij U terugkomen, soms geen dwangneurotische patiënten zijn, of wellicht melancholici, wier gehele hypochondrie zich in het ondergaan van de pijn uitleeft, zoals vaak het geval is. Er zijn mensen, bij wie alles werkt op het tandstelsel, wat waarschijnlijk samenhangt met de betekenis die het tandstelsel voor hen heeft. Dit kan jarenlang het geval zijn, zodat zij steeds onder behandeling komen met iets, wat volgens hen nog niet in orde is. De conscientieuze tandarts onderzoekt dan steeds weer, doch kan niets vinden en hij doet dat altijd opnieuw, tot hem eventueel duidelijk wordt dat men hier inderdaad te doen heeft met depressieve toestanden. Ook daarbij wordt men dikwijls voor de wonderlijkste gevallen geplaagd. Wij hebben onlangs een patiënte gehad — en hier komt ook weer de relatie tussen de tanden en het geslachtelijke naar voren — die de hypochondrische gedachte had, dat er bij de behandeling van haar tanden iets was „doorgeschoten”, waardoor de hersenen beschadigd werden. Deze vrouw had echter tevoren, toen zij door de gynaecoloog moest worden getoucheerd eveneens het idee gehad, dat iets was doorgeschoten hetgeen haar leven had geruïneerd. Hier komt dus tweemaal hetzelfde motief tot uiting: iets was doorgeschoten, waardoor zij was getroffen en

dit paste geheel in het kader van haar depressieve toestand. De ontlading had in dit geval bij de tandarts plaats gevonden, en ik stel mij voor, dat dit veel meer voorkomt dan wij denken. Zo kreeg ik onlangs een brief van een Uwer collega's, waarin hij het geval beschreef van een patiënt, die wilde, dat een bepaald element zou worden geëxtraheerd. De tandarts oordeelde, dat de tand nog helemaal gaaf was en dat geen zichzelf respecterend tandarts eraan zou denken, dat element te trekken. Daaromheen ontstonden alle moeilijkheden, tot de vrouw van de patiënt tenslotte kwam vragen om toch maar tot extractie over te gaan. Zelfs het noemen van een exorbitant hoge som voor deze operatie, met het doel de patiënt af te schrikken, had geen resultaat. Dat zou hij dan wel betalen. Daarop zeide de tandarts, dat hij met de dokter zou overleggen, maar de patiënt bleef hardnekkig bij zijn eis. Om dit geheel hadden zich werkelijk ondragelijke spanningen gegroepeerd. De patiënt hechtte zich aan dit punt en hoewel het misschien maar kleinigheden betrof, die betrekking hadden op zijn uiterlijk, toch hadden deze een enorme indruk op hem gemaakt.

In dit geval hebben wij weer te maken met dat eigenaardige gebied van de relatie van de mens tot zijn eigen gelaat en daarbij bevinden wij ons in een moeilijk te doorgronden psychische problematiek. Want tenzij men bijzonder met zichzelf is ingenomen zal de confrontatie met het eigen gezicht moeilijk vallen. In de eerste plaats krijgt men zelden een zuiver beeld van zijn eigen gelaat te zien, want, wanneer men zichzelf bekijkt, ziet men zich haast altijd in een zekere gespannenheid. Wanneer men b.v. moeite zou doen om tegen zichzelf te lachen, wordt die gespannenheid direct duidelijk. Het is trouwens niet alleen het gezicht dat moeilijk is te verdragen. Wij weten ook niet hoe wij lopen of staan. Een ieder van u, die zichzelf toevallig bij de ene of andere verfilmde optocht of ontvangst heeft zien lopen, zal geschrokken zijn en gedacht hebben: „Ben ik dat?” Men herkent zichzelf nauwelijks. Zo is het ook met de moderne middelen, waarmee de eigen stem opgenomen kan worden. Van vele mensen heb ik gehoord, dat het een diep lijden inhoudt, wanneer men voor het eerst zijn eigen stem hoort en dan tot zichzelf zeggen moet: „Praat ik zó? Ben ik zo geaffecteerd? Heb ik zo'n accent?” Die confrontatie met onze eigen lichamelijkeheid, onze mimiek, onze stem, behoort tot de moeilijkste dingen, die er zijn. Deze eigenschap valt helemaal binnen de speciale gebieden, waarop U zich beweegt en U kunt daar dagelijks getuige van zijn.

Tenslotte dames en heren, zou ik Uw aandacht nog een ogenblik willen vragen voor een gebied, dat ik zeer belangrijk vind, dat is

de relatie tussen patiënt en dokter. Bij U komen de patiënten in een zeer bijzondere toestand, want bij weinig artsen is de patiënt dermate hulpbehoevend en hulpeloos als bij de tandarts en U zult bemerkt hebben wat voor invloed dat heeft. Natuurlijk is de reactie bij diverse mensen zeer verschillend, doch zeker is, dat de polaire krachten in de mens, die gevormd worden door zijn haat- en liefde-gebondenheid, beide bij U meer geprikkeld worden, dan bij enige andere arts en het is nodig, dat te weten. Natuurlijk moet U zichzelf altijd controleren, want dat is ook bij psychiaters de gewoonte. Wanneer wij psychiaters onaangename dingen over onszelf horen, dan sussen wij ons geweten door heel eenvoudig te zeggen: „Die patiënt heeft een negatieve overdracht” en daarmee is de zaak afgelopen. Dat die negatieve overdracht bestaat, is een feit en dat er haast dwangmatig veel over U gepraat zal worden vanuit deze gebondenheid, eveneens.

Intussen zijn er ook positieve kanten en die blijken mij weer uit dromen. Het is heel merkwaardig, hoe men daarbij allerlei ingrijpende dingen kan vinden uit het diepgestoorde zieleven, figuren, die in waandenkbeelden een rol spelen. Wanneer wij als voorbeeld nemen de erotische betrekkingswaan, dan is het curieus, dat de tandarts daarin een belangrijke rol vervult. Na de dokter heeft in het algemeen de tandarts daar een zekere moeite mee, evenals de psychiater en het is zeer belangrijk, dit hele fenomeen van de overdracht dezer menselijke relatie, het a.h.w. automatisch op U gericht worden van gevoelens, te herkennen, want deze overdracht, ook de positieve, wordt veelal niet juist gewaardeerd. Wanneer wij er in slagen, datgene, wat wij allen ook wel een beetje geneigd zijn te zien als een begrijpelijke waardering voor onze voortreffelijke persoonlijkheid, te beschouwen als iets automatisch, als iets dat zo weer over kan gaan, dan zullen zeer vele vergissingen daarmee kunnen worden voorkomen.

Er is echter nog iets anders. Het is opmerkelijk en dat zullen velen Uwer mij kunnen bevestigen, dat de mens onder bepaalde omstandigheden bij de tandarts geneigd is tot confessies en tot het uiten van wat er innerlijk bij hem omgaat. Dit nu hangt samen met de genoemde situatie van hulpeloosheid, die de betrokkene terugdrijft in een kinderlijke positie. In die vertrouwenspositie geeft men zich aan de tandarts over, dat kan dikwijls worden geconstateerd. Zo geloof ik ook, dat de patiënten, tenzij dan die met een negatieve overdracht, aan de tandartsen in het algemeen zeer trouw zijn. Het komt althans zeer dikwijls voor, dat er een zekere gebondenheid ontstaat, die op haar beurt weer voortvloeiend kan uit angst en het weer opheffen daarvan, uit het geven van verlichting. De tandarts

kan immers direct iets doen. Intussen geloof ik dat het probleem dieper ligt en wel in de situatie, waarin men zich bevindt en in de betekenis, die al deze dingen hebben voor het tandstelsel. Het is in ieder geval zeker, dat er nog heel veel te onderzoeken en nauwkeurig te omschrijven valt over de relatie tussen arts en patiënt.

In dit verband wil ik nog één gebied in het kort even aanroeren, dat, voorzover ik de literatuur ken, nog vrijwel onontgonnen is. Dat is de relatie tussen de bouw van het tandstelsel en het karakter. Zoals bekend bestaat er een relatie tussen lichaamsbouw en karakter. Ook op dit gebied liggen zonder enige twijfel mogelijkheden, want men kan b.v. in zijn gedachten bepaalde persoonlijkheden niet verenigen met kleine muizentandjes. Dat is direct absurd. Omgekeerd zouden grote, sterke tanden weer niet te rijmen zijn met andere persoonlijkheden. Ongetwijfeld is hier van enigerlei samenhang sprake. Ik heb ook wel eens horen zeggen, dat bepaalde onregelmatigheden, b.v. het samengaan van grote centrale incisieven met veel kleinere laterale, op een disharmonie in de persoonlijkheid zou wijzen. Zelf heb ik daar nog geen oordeel over, maar mochten er onder U zijn, die daar wel ervaring over bezitten, dan zou ik het op prijs stellen, daarvan op de hoogte te worden gebracht.

Tenslotte wil ik nog één probleem aanroeren. Zoëven heb ik uitvoerig gesproken over de psychische invloed van de cosmetische behandeling. Het kan echter ook voorkomen, dat bepaalde tandheelkundige adviezen bezwaren zouden kunnen opleveren voor de groei en daarmee komen wij op het probleem van het duimzuigen. Mag men het duimzuigen te allen tijde verbieden ten behoeve van het tandstelsel? Het komt mij voor, dat ik hoe langer hoe meer het antwoord op deze vraag moet schuldig blijven. Aanvankelijk vermoedde ik, dat het duimzuigen zo belangrijk was, dat de onderdrukking daarvan een slechte invloed zou hebben op de ontwikkeling van het kind. Daartegenover staat, dat ik hoe langer hoe meer geneigd ben te denken, dat het lang volgehouden duimzuigen op zichzelf al een bewijs is van een stoornis in de ontwikkeling. Kinderen die zolang duimzuigen zijn meestal kinderen die iets tekort komen en die zich op een latere leeftijd zoeken te bevredigen op een wijze, die in een vroegere phase normaal was. En is het dan niet gewenst, dat de tandarts van de psychiatrische kant van de zaak toch enigszins op de hoogte is alvorens adviezen te gaan geven? Hier liggen heel moeilijke problemen en ik zou willen raden: Wanneer ten aanzien van deze dingen met stelligheid iets wordt beweerd, dan behoude men daarnaast de gedachte toch ook een beetje te willen twijfelen.

Ik zou dat gedroomde boek, waarover ik in het begin van mijn voordracht sprak, willen besluiten met een hoofdstuk, waarin ik uiteenzette, hoe juist al deze dingen met betrekking tot de tandheelkunde en de psychiatrie, aangelegenheden zijn, die Uw vak ten nauwste verbinden met de andere orgaanspecialismen en waarin duidelijk naar voren komt, dat dit alles moet worden ingebouwd in het geheel van de medische anthropologie.

Hiermede hoop ik een overzicht te hebben gegeven van de betrekkingen, die tussen tandheelkunde en psychiatrie bestaan, alsmede van enkele bijzondere punten, waarover ik meen het recht te hebben, iets te zeggen. Met deze korte voordracht zou ik graag bereiken dat diegenen onder U, die zich voor deze relaties interesseren en natuurlijk veel meer dan ik in de gelegenheid zijn om bepaalde reacties op dit gebied waar te nemen, mij eens mededeling zouden willen doen van hun ervaringen.